
Začal sa rok v znamení osmičiek. Vedecká konferencia na tému: Nastolenie komunistického režimu v Československu vo februári 1948 a jeho dôsledky pre spoločnosť

Ako sa dalo predpokladať, rok 2018 sa v historickej vede nesie v duchu pripomínania si osmičkových výročí. Na danú tému vznikajú viaceré odborné príspevky i populárno-náučné články určené pre laickú verejnosť, spomínanie na výrazné medzníky v rakúsko-uhorských a československých dejinách vedie i k organizovaniu zvýšeného počtu diskusných večerov a medzinárodných stretnutí odborníkov. Vedecko-výskumné inštitúcie i univerzitné pracoviská ponúkajú pestrú škálu konferencií, prioritne orientovaných na roky 1848, 1918, 1938, 1948 či 1968. Jedným z prvých, ktorí už na začiatku kalendárneho roka zareagovali na trend využitia okrúhleho výročia historickej epochy k vytvoreniu platformy na opätovné prehodnotenie dovtedajších poznatkov o nej, bol Ústav pamäti národa. Ten v spolupráci s Národnou radou Slovenskej republiky a Ústavom pro soudobé dějiny AV ČR usporiadal konferenciu pod názvom „Nastolenie komunistického režimu v Československu vo februári 1948 a jeho dôsledky pre spoločnosť“, ktorá sa odohrávala v dňoch 20. – 21. februára v priestoroch historickej budovy Národnej rady Slovenskej republiky na Župnom námestí v Bratislave. Dva dni trvajúce stretnutie takmer päťdesiatich popredných historikov z Českej a Slovenskej republiky, ale rovnako aj z Poľska, prinieslo podnetné príspevky a búrlivé diskusie, zoradené do tematických blokov a panelov.

Po slávnostných príhovoroch a otvorení podujatia, nesúceho sa pod záštitou predsedu NR SR, Andreja Danku, prišli na rad prvé vystúpenia s referátmi na tému medzinárodných súvislostí politického vývoja v strednej a východnej Európe po februári roku 1948. Medzi témy, ktoré zarezonovali patrila príspevok doc. PhDr. Víta Smetanu, PhD. V ňom predstavil proces prechodu z ľudovodemokratického režimu k totalite, ako k typu moci, s ktorou sa nedá diskutovať, spolupracovať ani vyjedávať, v širších európskych súvislostiach. Komparoval aj podoby a postupy dostávania sa ďalších krajín pod sféru vplyvu ZSSR, kde poukázal na niektoré špecifiká vývoja a mierne odlišnosti v tomto procese, ktoré však mali neskôr ďalekosiahle následky. V tomto zmysle predstavil aj uzatvorenie „priateľskej“ zmluvy medzi Fínskom a ZSSR a Československom a ZSSR. Podotkol, že tam, kde sa Československo ponáhľalo, zvolila severská krajina opačný prístup, čo jej nakoniec prinieslo zmiernenie litery zmluvy v prospech jej väčšej nezávislosti od východnej supervelmoci.

Zástupca poľského Ústavu národnej pamäti, dr. hab. Mirosław Szumiło pokračoval v nastolenom smere témy. Po porovnaní okolností preberania mocensko-politického monopolu komunistami v ďalších krajinách východného bloku prišiel k záveru, že tento akt mal v Československu isté atypické črty. Došlo k nemu síce neskôr, než napríklad v Poľsku, no následná sovielizácia života v krajine prebiehala o to rýchlejšim tempom. Dotkol sa aj jednej z temných stránok zakladateľského obdobia komunistického režimu – vykonštruovaných politických procesov, ktoré, ako sa vyslovil, mali naprieč strednou a východnou Európou veľmi podobné znaky.

Trochu iný pohľad na februárové udalosti priniesla prof. Dr. phil. Emília Hrabovec. Na základe svojho dlhoročného štúdia vo vatikánskych archívoch zachytila obavy pápežskej kúrie o vývoj v európskych krajinách po druhej svetovej vojne, ktorých režimy boli ohrozené nedemokratickým, krajne ľavicovým vývojom. Spomenula tiež, že Svätá stolica vnímala jesennú krízu z roku 1947 ako prehru Demokratickej strany na Slovensku, ktorú brala ako obhajcu záujmov kresťansky zmýšľajúcich obyvateľov v celej ČSR. Profesorka určila aj dva medzníky vo vývoji československo-vatikánskych vzťahov, ktoré zasadila do rokov 1947 a 1949. Pri hodnotení ich vzájomnej interakcie sa vyjadrila aj k niektorým už chronicky známym osobám onej doby. Pripomenula, že biskup Ján Vojtaššák bol pre režim nepohodlným už pred tzv. Víťazným februárom, a hoc mal možnosť odísť z krajiny – za podmienky, že sa tam už nikdy viac nevráti – túto ponuku odmietol.

Reprezentant jedného z organizátorov podujatia, doc. PhDr. Jiří Pernes, Dr., pôsobiaci na Ústave soudobých dějin AV ČR, porozprával viac o sovietskom pohľade na február 1948. Spomenul nespokojnosť vedenia ZSSR s politickými krokmi KSČ, ktoré sa im zdali až príliš pomalé a opatrné, kým domáca strana dookola argumentovala tvrdením, že v ČSR podporuje osobitú cestu nastolenia novej vládnej moci. Venoval sa i otázke pôsobenia sovietskych agentov na našom území, ktorých počet a totožnosť zostávajú podobne, ako i osoba Zorina a skutočný cieľ jeho návštevy v ČSR počas februárových dní 1948, zatiaľ nevyjasnené.

Postavenie katolíckej, evanjelickej a gréckokatolíckej cirkvi na sklonku 40. rokov 20. storočia zhodnotili Mgr. Jaroslav Cuhra, PhD., prof. PhDr. Peter Zubko, PhD., Mgr. Peter Račko, PhD. a doc. ThDr. Peter Borza, PhD. Prítomní si mohli vypočúť tvrdenie, že jeden z hlavných z dôvodov antagonizmu režimu a cirkvi spočíval v rozdielnom zohľadnení slobody: kým cirkev a nábožensvo s ňou kráčajú ruka v ruke ako s nevyhnutným elementom, fungujúci komunistický režim bol jej pravým opakom. Zaznelo i vysvetlenie, prečo bola práve katolícka cirkev tou, ktorá sa v Československu stala spomedzi ostatných cirkví tou najprenasledovanejšou – autor videl príčinu práve v jej početnosti – katolícka cirkev poňala drvivú väčšinu československých veriacych, kým k evanjelikom sa z celkového počtu československých občanov hlásil len menší zlomok. Obe strany však mali viac spoločného než rozdielneho, čo sa ukázalo aj v sledovanom období – ako katolíci, tak i evanjelici zaujali voči komunistickému režimu jednoznačne odmietavý postoj. Reč bola aj o vytváraní zástupných sviatočných rituálov, ktoré mali nahradiť tie režimom zaznávané – cirkevné. Išlo o presadzovanie občianskych sobášov, kremáciu zosnulých či novú podobu uvítania detí

do života. Prof. PhDr. Peter Zubko, PhD. na záver svojho referátu vyslovil i akési subjektívne presvedčenie o vplyve rokov 1938-1989 na cirkev ako inštitúciu, ako i na jej jednotlivých predstaviteľov: kým doba neslobody uškodila cirkvi navonok, vnútorne ju veľmi posilnila. Spoločnú oblasť výskumu doplnil o svoje potreby Ivan A. Petranský, PhD. z Ústavu pamäti národa. Porozprával o dôsledkoch mocensko-politickej zmeny na existenciu a fungovanie štátom neuznaných náboženských spoločenstiev z územia Slovenska.

Cirkevnú tematiku vystriedal námet školstva a pedagogiky. Medzi vystupujúcimi sa ocitla i Mgr. Pavlína Kourová, PhD., s témou budovania „socialistickej školy“. Tá vykreslila problémy, s ktorými sa školstvo v pofebruárovom období stretávalo. Uviedla, že hoci pôvodné učebnice ani osnovy na základných a stredných školách nespĺňali ideové predstavy štátostrany, chýbajúce pomôcky a ich dlhotrvajúca distribúcia napokon zapríčinili, že až do školského roku 1951/1952 sa učilo stále podľa dočasných osnov z roku 1945. Načrtla i zoznam predmetov, ktorých učivo sa muselo komplexne nanovo interpretovať. Medzi tie, celkom logicky, patrili i dejepis. Zároveň objasnila slovné spojenie symptomatické pre sledovanú oblasť a obdobie: „zápas školy s rodičmi o ich deti“ a v krátkosti popísala úlohy formujúcich sa učiteľských úderníckych hnutí. Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, PhD. z Trnavskej univerzity poňala tému zo širšia – skúmala dopad mocenskej zmeny na oblasti pedagogiky, vzdelávania, výchovy i školského systému. O zmenách na vysokoškolskej pôde, konkrétne na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity (dnešná Univerzita Komenského) sa rozhovorila JUDr. Alexandra Letková, PhD. Istým premostením medzi dvoma panelmi bola štúdia „Pracovať a nečekať – to je komunistické, to je bolševické“, ktorej autorkou bola Mgr. Markéta Devátá, PhD., skúmajúca presadzovanie kultúrnej a vednej politiky KSČ.

Kultúra, kultúrna politika KSČ a jej premeny zaujali Mgr. art. Martina Timka, ArtD. z Akadémie umení v Banskej Bystrici, ale aj Mareka Krejčí, PhD. z Ministerstva kultúry ČR. O národnostnej politike voči neslovanským menšinám sa viac rozhovoril prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc., pričom hlavné ťažisko jeho referátu spočívalo v objasnení postavenia maďarskej menšiny.

O domácom protikomunistickom odboji pohovoril prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. Zúčastneným predostrel jeho základné charakteristiky a podoby, pritom načrel i hlbšie do histórie, aby pomohol odlíšiť jednotlivé špecifiká odbojov z čias prvej a druhej svetovej vojny, a odboja z éry studenej vojny. Inú formu protirežimového odboja ukázal PhD. Peter Blažek, PhD. z Ústavu pro studium totalitních režimů. Počas svojho vystúpenia vykreslil plastický obraz študentských pouličných demonštrácií, ako reakcie na nespokojnosť s konečným vývojom politickej krízy z jesene 1947. Uviedol, že na základe tohto prejavu nevôle časti študentstva boli následne spustené previerky, ktoré mali na svedomí vylúčenie až jednej štvrtiny vysokoškolákov. Ako sa mohli prítomní dozvedieť, väčšina z nich bola neskôr rehabilitovaná, no interpretácie oných činov sa počas celého obdobia komunistického režimu znova re-interpretovali – vždy tak, aby zapadali do kontextu aktuálnych potrieb politickej moci.

Jedným z mála účastníkov, ktorý sa vo víre politicko-spoločenských zmien zamerl na konkrétnu osobnosť, bol PhDr. Jan Bureš, PhD. z Metropolitní univerzity

v Prahe. Do hľadáča sa mu dostal Edvard Beneš a jeho často diskutovaná úloha, ktorú vo februárových dňoch roku 1948 akiste zohral. Pri hodnotení jeho aktivít a rozhodnutí autor zdôraznil preceňovanie otázky, vnímanej i dodnes ako jednej z kľúčových, a to záležitosť podania demisie nadpolovičnou väčšinou alebo len menšinou ministrov. Do analýzy jeho skutkov tiež zahrnul informácie od pamätníka, podľa ktorého ostal Beneš zaskočený tým, ako rýchlo demisia prišla, i skutočnosť, že ju s ním nikto vopred nekonzultoval. Doktor Bureš vyslovil názor, že počas februárových dní sa od Beneša zrejme očakávalo viac, než mohol on z hľadiska svojho postavenia a v medziach právomocí, ktoré mu pripadali, splniť.

Nemenej podnetnými boli aj príspevky k dopadom na činnosť bezpečnostných zložiek štátu, ktoré na nich zanechali udalosti „Víťazného februára“. To, ako úlohu zohrával bezpečnostný aparát počas spomínaných dní predstavil PhDr. Prokop Tomek, PhD., na ktorého plynulo nadviazal prof. PhDr. František Hanzlík, PhD. PhDr. Jiří Plachý, PhD., z Vojenského historického ústavu v Prahe sa zamerail na činnosť československej armády, kým PhDr. Jiří Fidler, PhD., momentálne pôsobiaci ako nezávislý bádateľ, zhodnotil stav a pôsobenie sovietskej armády v okolitých krajinách.

Počas dvoch konferenčných dní zaznelo i mnoho ďalších, nemenej zaujímavých príspevkov. Z oblasti hospodárskych dejín je možné spomenúť napríklad PhDr. Ľudovíta Hallona, DrSc., ktorý svoj príspevok pripravil v spolupráci s PhDr. Miroslavom Sabolom, PhD. Venovali sa v ňom najmä otázke peňažníctva v rokoch 1948 – 1950 a východiskám, priebehu a dôsledkom znárodňovacieho procesu. Novátorským bol i príspevok Petra Švíka, PhD. o vplyve februára 1948 na leteckú civilnú dopravu medzi východom a západom. Historiografickú sekciu zastúpil medzi inými i Martin Garek, PhD., prednášajúci o historických prácach k predmetnej téme z čias totality, ale i k novovznikajúcim prácam od počiatku 90. rokov 20. storočia až po súčasnosť. Nepovšimnutými neostali ani politické strany a ich podiel na známych februárových dňoch. PhDr. Marek Syrný, PhD. predstavil dianie v Demokratickej strane, ako víťazke politického boja na Slovensku počas – na dlhú dobu – v posledných slobodných voľbách v roku 1946. Prípadovú štúdiu dopadu februárových udalostí na menšie územie, konkrétne na mesto Považská Bystrica, predstavil doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.

Hoci čas, ktorý organizátori vytýčili na jednotlivé príspevky sa prednášajúcim daril dodržiavať, časový limit pridelený k diskusným oknám bol neraz výrazne prekročený. Tu sa ukázal zaujímavý jav, ktorý určite nie je bežne prítomným na väčšine iných vedeckých podujatí: okrem odborníkov sa k jednotlivým bodom diskusie vyjadrovali aj mnohí zástupcovia laickej verejnosti, ktorí na podujatie zavítali, a ktorých počet počas dvoch dní dosiahol trojciferné číslo. Táto skutočnosť, ale i fakt, že počas vystúpení, ako aj neoficiálnych debát boli živo konzultované odprednášané témy a navrhované ďalšie smery, ktorými by sa mal výskum februára 1948 uberať, dokazujú, že problém nastolenia komunistického režimu v Československu je aj po sedemdesiatych rokoch od daných udalostí stále aktuálnou témou.

Zuzana Hasarová, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre